

กลไกทางสังคมที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน ภายใต้เงื่อนไขความหลากหลายของประชากร : กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ

ศิริวรรณ ศิริบุญ^{*}

บทคัดย่อ

ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ เป็นชุมชนที่ตั้งมานานกว่า ๒๐๐ ปี การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้แนวคิดทุนนิยม การสร้างถนนเพชรบุรีตัดใหม่ และถนนสุขุมวิทได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งจำนวน ความหลากหลายของประชากร และปัญหาสังคมนานาประการ คลองแสนแสบทำหน้าที่เป็นเสมือนปราการด่านสุดท้ายที่ป้องกันชุมชนจากปัจจัยคุกคามภายนอก อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยทางกายภาพเพียงประการเดียว ไม่สามารถสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน กลไกทางสังคมอันประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการคือ ๑) ระบบคุณค่าและองค์การทางสังคม ๒) ทุนทางเศรษฐกิจ และ ๓) ทรัพยากรบุคคล ทำหน้าที่เป็นปัจจัยหลักของการดำรงความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้แนะว่า ถึงแม้ชุมชนจะมีความเข้มแข็ง แต่ชุมชนแต่ละแห่งไม่สามารถดำรงอยู่ในรูปแบบของสังคมปิดได้ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ การทำงานในรูปของหุ้นส่วนหรือภาคี และการดำเนินกิจกรรมชุมชนในรูปของการมีส่วนร่วม โดยเริ่มตั้งแต่การยุติการทำงานแบบรวบอำนาจ การดำเนินงานตามแนวคิด หรือการทำงานแบบมี “พิมพ์เขียว” จะทำให้สมาชิกในชุมชนเกิดสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนที่พร้อมจะร่วมกันแก้ไขและพัฒนา ทั้งในเชิงของความคิดและการมีส่วนร่วมในกิจกรรม ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

* นักวิจัยประจำวิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Social mechanism that lead to the strengthening of the community under the population dynamic : Case Study of Surao Ban Don Community

Siriwan Siriboon*

Abstract

Surao Ban Don Community was settled in Bangkok more than 200 years ago. The community is situated on the banks of the Saensaeb Canal. The economic development of Bangkok under the concept of capitalism, which can be found in the construction of Phetchaburi Road and Sukhumvit Road, led to a drastic change in the size of the population, population diversity and community disorder. Saensaeb Canal acted as the last stronghold to protect the community from external threat.

This study suggests that community sustainability cannot rely solely on physical advantages. Social mechanisms as measured in terms of three components, namely, a value system, economic capital and human resources, are the key factors for community solidarity. In addition, it is suggested that although a community is strengthened, each community cannot exist in the form of a closed society. The process of co-management should be channeled from the individual level, community organizations or groups within the community up to network building outside the community. Cooperation among households, schools and temples or mosques are the key success factors in strengthening public participation.

---

* Researcher, College of Population Studies, Chulalongkorn University.

Strategies in terms of top-down management should be reformed to bottom-up management. There is no specific model for co-management. Co-management varies with the unique conditions and characteristics of each area. The same basic “blue print” cannot be drawn. Joining in any community activities should be restructured from cooperation to participation. Participation means thinking, planning and working together. Community participation is a significant social mechanism for sustainable development.

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

...การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ และภูมิประเทศทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยา คือ นิสัยใจคอของคนเรา จะไปบังคับให้คนอื่นคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไป ไปช่วยโดยที่คิดให้เขาเข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจหลักการพัฒนานี้ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง...

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๓๐ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๓๐

กระแสพระราชดำรัสดังกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การจัดการหรือพัฒนาชุมชนมีความจำเป็นที่ผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความสนใจและทำความเข้าใจชุมชนให้รอบด้าน การจัดการใดๆ เพื่อการพัฒนาต้องให้ความสำคัญกับ “ทุนทางสังคม” ทั้งทุนที่เป็นทรัพยากรทางด้านกายภาพ ทรัพยากรด้านบุคคล และทุนทางด้านจิตวิญญาณที่หมายถึงทุนในเรื่องของคุณค่า วิถีชีวิต และวัฒนธรรมซึ่งมีความแตกต่างกันไปในแต่ละสังคม การศึกษานี้ ถึงแม้จะกำหนดพื้นที่การศึกษาวิจัยโดยเฉพาะเจาะจงไว้ที่การศึกษา “ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน” แต่ไม่ได้หมายความว่า ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนจะทำหน้าที่เป็น “พิมพ์เขียว” ที่จะให้ชุมชนอื่นๆ ลอกเลียนแบบไปใช้เพื่อการพัฒนาได้ทั้งหมด ผลการศึกษานี้เป็นเพียงการชี้ให้เห็นว่าภายใต้ความหลากหลายทางด้านประชากรนั้น ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีกลไกของการสร้างความเข้มแข็งในชุมชนและการจัดการกับปัญหาต่างๆ ของชุมชนได้อย่างไร มีปัจจัยใดที่เป็นจุดแข็งและจุดอ่อน และภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ชุมชนต่างๆ ไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเป็นเอกเทศได้นั้น ชุมชนมีวิธีการในการสร้างเครือข่ายทางสังคมอย่างไร ซึ่งประเด็นต่างๆ เหล่านี้สามารถใช้เป็นอุทาหรณ์ในการพัฒนาชุมชนอื่นๆ ได้ต่อไป

การศึกษานี้เลือกชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเป็นพื้นที่เป้าหมายของการศึกษา เพราะเป็นชุมชนชาวไทยมุสลิมริมคลองแสนแสบที่เข้มแข็ง มีความสามารถที่จะดำรงรักษาอัตลักษณ์แห่งชุมชนตนไว้ได้ภายใต้บรรยากาศที่มีความหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ศาสนา และวัฒนธรรม และในขณะเดียวกันสมาชิกของชุมชน

สุเหร่าบ้านดอนยังประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียง องค์กรภาครัฐ และองค์กรอิสระอื่นๆ ตลอดจนสามารถพัฒนาศักยภาพแห่งชุมชนตนให้กลายเป็นชุมชนที่เข้มแข็งและทำหน้าที่เป็น “ตัวอย่าง” ของกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชนกรุงเทพมหานครในหลายรูปแบบ และสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนอื่นๆ ได้อย่างมีสันติและภราดรภาพ

พื้นที่ศึกษาและขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยนี้เป็นแบบเจาะจงพื้นที่ โดยพื้นที่ศึกษาได้แก่ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ ซอยสุขุมวิท ๔๙ แยก ๑๔ (ซอยประเสริฐสิทธิ์) แขวงคลองตันเหนือ เขตวัฒนา กรุงเทพมหานคร และชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียงอันได้แก่ ชุมชนนวลจิต และชุมชนประชัญคดี การศึกษามุ่งประเด็นไปที่มิติทางประชากรและกลไกทางสังคม โดยศึกษาประชากรทั้งในอดีต สถานการณ์ที่เป็นจริงในปัจจุบัน และความหลากหลายของประชากรที่เกิดขึ้นในพื้นที่ สำหรับการศึกษาทางสังคมเป็นการศึกษาเกี่ยวกับค่านิยม ระบบความคิด ความเชื่อ การจัดระเบียบสังคม และการควบคุมทางสังคม

วิธีดำเนินการวิจัย

การรวบรวมข้อมูลเพื่อการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ๒ วิธีคือ การสัมภาษณ์ส่วนบุคคลเชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ประชากรเป้าหมายคือผู้นำชุมชนสุเหร่าบ้านดอนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ อันได้แก่ กรรมการชุมชน ผู้นำทางศาสนา ครูสอนศาสนา ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำกลุ่มสตรี ผู้นำกลุ่มเยาวชน อาสาสมัคร สมาชิกของชุมชน รวมทั้งผู้นำชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียง อันได้แก่ ชุมชนนวลจิต และชุมชนประชัญคดี ข้าราชการสำนักงานเขตวัฒนา และนักการเมืองท้องถิ่น ซึ่งมีประชากรที่ให้ข้อมูลรวมทั้งสิ้น ๒๑ ราย

จรรยาบรรณของการวิจัย

ขั้นตอนและวิธีการศึกษาวิจัยได้ยึดหลักจรรยาบรรณของการวิจัยโดยยึดหลัก

กลไกทางสังคมที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความหลากหลายของประชากร : ๒๙
กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ

ความโปร่งใสในการปฏิบัติงาน การคัดเลือกประชากรตัวอย่างดำเนินการโดยปราศจากอคติและเลือกตัวอย่างตามหลักวิชาการ ประเด็นด้านจริยธรรมที่ถูกจัดไว้เป็นความสำคัญลำดับต้นก็คือ การรักษาความลับของประชากรที่ให้สัมภาษณ์ ทั้งนี้โดยกรายงานผลการศึกษจะไม่ระบุชื่อ ตำแหน่ง สถานที่พักอาศัย และสถานที่ทำงานของประชากรที่ตกเป็นตัวอย่างของการศึกษา ชื่อต่างๆ ที่ปรากฏในรายงานการวิจัยจะเป็นชื่อสมมติทุกชื่อ ชื่อของสถานที่หรือบุคคลที่ถูกอ้างอิงจะไม่ปรากฏในรายงานแต่จะใช้สัญลักษณ์ “(สงวนนาม)” แทน ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันว่าการศึกษานี้จะไม่ละเมิดสิทธิส่วนบุคคลหรือก่อให้เกิดความเสียหายหรือมีผลกระทบต่อบุคคลหรือองค์กรที่ถูกอ้างอิงถึง

ผลการศึกษา

การศึกษาจำแนกมิติทางการศึกษาเป็น ๒ ส่วนคือ มิติทางประชากร และมิติของกลไกทางสังคมที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

มิติทางประชากร

ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และมีอายุใกล้เคียงกันกับการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชอาณาจักรของไทย^๖ สมาชิกของชุมชนได้อพยพโยกย้ายที่พำนักหลายครั้ง นับเป็นชุมชนเก่าแก่ที่ตั้งมานานกว่า ๒๐๐ ปี มีพื้นที่ประมาณ ๑๕ ไร่เศษ ในอดีตเป็นเพียงชุมชนมุสลิมที่อพยพมาจากปัตตานีและตั้งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ อยู่บริเวณซอยสุขุมวิท ๔๗ โดยใช้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านดอน” ทั้งนี้โดยตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ดอนแต่เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเกิดภาวะขาดแคลนน้ำในฤดูเพาะปลูก จึงได้ย้ายชุมชนลงมาตั้งอยู่ที่ซอยสุขุมวิท ๔๙ ริมคลองแสนแสบ (เดิมชื่อบ้านต้นไทร) โดยมาซื้อที่ดินและจับจองพื้นที่ที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยของชาวอีสานและชาวลาวที่ไม่มีกรรมสิทธิ์ตามกฎหมายแทน พร้อมทั้งได้นำชื่อบ้านดอนเดิมมาตั้งเป็นชื่อชุมชน อาชีพหลักในขณะนั้นคืออาชีพเกษตรกรรม จึงทำให้ชุมชนขยายขนาดกว้างออกไปเรื่อยๆ จนทำให้แต่ละครอบครัวมีที่ดินเป็นของตนเอง

^๖ ศรีศักดิ์ วัลลิโถม. “สายสกุลสุลต่านสุไลมาน” *มุสลิมในประเทศไทย*. ประจวบคีรีขันธ์: ชาญเดชะ (บรรณาธิการ). (กรุงเทพฯ: โครงการหอสมุดกลางอิสลามสายสกุลสุลต่าน สุไลมาน. ๒๕๒๙).

“บ้านดอน” ได้เปลี่ยนสถานภาพจากหมู่บ้านแห่งหนึ่งของกรุงเทพมหานคร มาเป็น “ชุมชน” ตามระเบียบกรุงเทพมหานครในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ซึ่งนับเป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ที่มีการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อย่างแออัด มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ ๓,๓๕๐ คน จำนวน ๑,๓๕๐ ครอบครัว ๕๕๙ หลังคาเรือน ส่วนมากเป็นผู้ที่อาศัยอยู่เดิม มาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ปัจจุบันการประกอบอาชีพของคนในชุมชนมีความหลากหลาย ทั้งค้าขาย รับจ้าง รับราชการ รัฐวิสาหกิจ และประกอบธุรกิจส่วนตัว การใช้ประโยชน์จากที่ดินจะเป็นในเชิงพาณิชย์ คือ ให้เอกชนเช่าเพื่อปลูกสร้างอาคารสำนักงานและที่อยู่อาศัย สำหรับด้านการศึกษาภายในชุมชนจะมีโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามที่อบรมสั่งสอนด้านคุณธรรมจริยธรรมให้แก่อิสลามิกชนทั้งในและนอกชุมชนอย่างเคร่งครัด จนเป็นต้นกำเนิดของนักวิชาการทางด้านศาสนาอิสลามที่ทำคุณประโยชน์ให้กับสังคมหลายท่าน และสิ่งที่เป็นความภาคภูมิใจของชาวบ้านดอนอย่างยิ่งคือเป็นสถานที่ก่อกำเนิดผู้นำสูงสุดของศาสนาอิสลามในประเทศไทยหรือ จุฬาราชมนตรีถึง ๒ ท่านด้วยกัน คือ อดีตจุฬาราชมนตรีคนที่ ๑๕ ของไทยคือ ต่วน สุวรรณศาสตร์ และ อดีตจุฬาราชมนตรีคนที่ ๑๖ ของไทยคือ ดร. ประเสริฐ มะหะหมัด นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษาของกรุงเทพมหานครที่สอนด้านวิชาสามัญ ให้แก่ชาวชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมาเป็นระยะเวลาเกือบ ๘๐ ปี^๒

วัฒนา : คือชุมชนนี้ตั้งขึ้นเมื่อ ถ้าพูดถึงแล้วเนี่ยก็ย้ายถ่ายเทกันขึ้นมาทีประมาณ นับจากนั้นมาก็เกือบ ๒๐๐ ปี ซึ่งย้ายมาจากทางที่วาร์ซกาลีที่ ๑ ถึงที่ ๓ เนี่ยได้อพยพพี่น้องจากปัตตานีย้ายเข้ามาทางกรุงเทพ เอามาไว้ที่ บางกอกน้อย บางกอกใหญ่ส่วนนี้ ส่วนพลู ตลาดพลูส่วนนี้ ก็จะไหลเข้ามาทางเขตพญาไทแล้วก็มีมาทางบ้านดอน คลองตัน บางกะปิ มีนบุรี ยันหนองจอก

บันทึกจากคำบอกเล่าของสมาชิกอาวุโสของชุมชนสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของคนชุมชนสุเหร่าบ้านดอนก่อนช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเริ่มปรากฏชัดเมื่อมีการขยับขยายเส้นทางคมนาคมจากทางน้ำที่ต้องสัญจรในคลองแสนแสบมาเป็นการคมนาคมทางบกที่เริ่มมีการตัดถนน และ

^๒ กรุงเทพมหานคร เขตวัฒนา. ข้อมูลชุมชนในพื้นที่เขตวัฒนา. ๒๕๔๘.

ตัดขอยเชื่อมโยงระหว่างพื้นที่ต่างๆ^๑ จากคำบอกเล่าแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชุมชน
สุเหร่าบ้านดอนในช่วงก่อนปี พ.ศ. ๒๔๙๐ ที่มีการคบหาสมาคมและมีความสัมพันธ์
ที่แน่นแฟ้นระหว่างตัวบุคคล การเรียกชื่อพื้นที่หรือเรียกชื่อซอยที่ตัดขึ้นใหม่จึงเป็น
การกำหนดชื่อซอยตามชื่อตัวหรือชื่อสกุลของเจ้าของที่ดิน ดังนั้น ที่มาของชื่อซอย
หรือถนนย่อยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ซอยกลาง ซอยประเสริฐ ซอยพร้อมพงษ์
ซอยพร้อมพรรค ซอยพร้อมจิต ซอยพร้อมใจ ซอยพร้อมศรี ซอยพร้อมพรรค
ซอยพร้อมมิตร ซอยนวนน้อย ซอยแจ่มจันทร์ หรือซอยสี่พี่น้อง ล้วนแล้วแต่มีที่มาจาก
ชื่อบุคคลที่เคยตั้งรกรากอยู่ในพื้นที่ดังกล่าวทั้งสิ้น

ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงของชุมชนสุเหร่า
บ้านดอนอย่าง “หน้ามือเป็นหลังมือ” เพราะเป็นช่วงเวลาที่ยอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้น มีความคิดริเริ่มที่จะนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจมาใช้ในการ
พัฒนาประเทศ และพื้นที่แรกที่ได้รับผลกระทบโดยตรงคือ กรุงเทพฯ ซึ่งมีฐานะเป็น
เมืองหลวงและเป็นเอกนคร (Primate city) ในขณะนั้น ผลกระทบจากแผนพัฒนา
เศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ ๑^๔ นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่
สำคัญของชุมชนสุเหร่าบ้านดอน เพราะชุมชนได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจาก
การเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ถูกเรียกขานจากคนกรุงเทพฯว่า “บ้านนอก” พัฒนาสู่
สภาพแวดล้อมของความเป็นชุมชนเมืองอย่างรวดเร็ว ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ซึ่งเป็น
ระยะที่มีการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑
อย่างจริงจังนั้น ได้มีการตัดถนนเพชรบุรีตัดใหม่ผ่านจากประตูน้ำจรดคลองตัน
ซึ่งการมีเส้นทางคมนาคมทั้งถนนสุขุมวิท ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ รวมทั้งซอย
ทองหล่อ นับเป็นการเปิดโลกของชุมชนมุสลิมเล็กๆ ชุมชนหนึ่งสู่โลกภายนอก
อย่างรวดเร็วโดยขาดการวางแผน การเตรียมการ และการกำหนดทิศทางที่ชัดเจน
นอกจากนี้ การพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ได้มีการวางแผนพัฒนาทางด้านสังคม

---

^๑ สรรค์ เพชรรักษ์. บทบาทผู้นำชุมชนมุสลิมในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาชุมชน
สุเหร่าบ้านดอน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา. มหาวิทยาลัย
ศิลปากร. ๒๕๔๒.

^๔ สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
ระหว่างระยะเวลา พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๙. ๒๕๐๓.

ร่วมด้วย และไม่ได้มีการจัดวางผังเมืองแยกเขตที่พักอาศัยออกจากเขตธุรกิจการค้า หรือสถานบันเทิงอย่างชัดเจน ได้ส่งผลกระทบต่ออย่างมากมายทั้งต่อสถานะทาง เศรษฐกิจ วิถีชีวิต รูปแบบการดำรงชีพ และกลไกต่างๆ ทางสังคมของชุมชน สุเหร่าบ้านดอน

ประกาศ : แล้วก็การที่มีเส้นทางคมนาคมใหม่ ไม่ว่าจะเป็นสุขุมวิทที่ดีหรือว่า ขอยของหล่อกี่ดีเนี่ย มันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนเรา รวมทั้งถนนเพชรบุรีตัดใหม่ด้วยที่ตัดผ่านเข้ามา พอตัดเข้ามาปั๊บเนี่ย เราเจออยู่กลาง พอเราอยู่กลางมันก็เจริญโดยที่มันไม่มีการวางแผนที่ดีใจใช่ไหมอะ ทีนี้พอปัญหานั้นมันเกิดขึ้นเนี่ย พอความเจริญมันเกิดขึ้น แถวสุขุมวิท แถวเพชรบุรีตัดใหม่แล้ว ในยุคนั้นเนี่ย มันเป็นยุคที่ค่อนข้างที่จะเป็นถนนสายบันเทิงก็ว่าได้ หรือแหล่งอบายมุขเลยก็ว่าได้ใช่ไหมอะ เรามิเพียงคลองแสนแสบที่กั้นระหว่างกันเท่านั้น

เมื่อถนนเพชรบุรีตัดใหม่และถนนสุขุมวิทได้รับการพัฒนาให้เป็นจุดศูนย์กลางของแหล่งธุรกิจและพาณิชยกรรม ผลที่ตามมาคือการเกิดสถานพักผ่อนหย่อนใจและสถานบันเทิงเรีงรมย์หลายแห่ง โดยเฉพาะสถานบันเทิงในเวลากลางคืน ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนซึ่งถูกขนาบด้วยเส้นทางคมนาคมสำคัญทั้ง ๒ สายคือ ถนนสุขุมวิทและถนนเพชรบุรีตัดใหม่จึงกลายสภาพเป็นเหมือน “เกาะ” ที่ถูกล้อมรอบด้วยสิ่งทีคนในชุมชนเรียกว่า “แหล่งอบายมุข” คลองแสนแสบเป็นเพียงปราการเดียวที่คั่นกลางระหว่างพื้นที่ที่เป็นเขตที่พักอาศัยของชุมชนกับแหล่งธุรกิจการค้าและสถานบันเทิง และที่สำคัญคือชุมชนสุเหร่าบ้านดอนกลายเป็นแหล่งที่พักอาศัยของ “คนแปลกหน้า” ที่เข้ามาทำงานทั้งแถบถนนสุขุมวิทและถนนเพชรบุรีตัดใหม่ ชุมชนจึงแปรเปลี่ยนจากชุมชนที่มีประชากรจำนวนน้อยและมีสัมพันธภาพที่ใกล้ชิดกัน กลายเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งขนาดและคุณลักษณะของประชากรอย่างรวดเร็ว โดยมี “ประชากรแฝง” ซึ่งหมายถึงคนแปลกหน้าจากนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้น และการย้ายเข้าของคนจากภายนอกชุมชนไม่ได้นำมาเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในจำนวนประชากรของพื้นที่เท่านั้น แต่ได้นำมาซึ่ง “ความหลากหลาย” ของรูปแบบการดำเนินชีวิต ความคิด ความเชื่อ ทัศนคติ ค่านิยม ประเพณี และศาสนาที่แตกต่างจากสมาชิกดั้งเดิมของชุมชน

กลไกทางสังคมที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความหลากหลายของประชากร : ๓๓
กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ

การดำเนินงานของกรุงเทพมหานครตามแผนพัฒนากรุงเทพมหานคร ได้ส่งผลให้สถานะของ “หมู่บ้านดอน” เปลี่ยนเป็น “ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน” เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๖ และมีการเลือกตั้งคณะกรรมการชุมชนเป็นชุดแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘^๔ ซึ่งได้ส่งผลให้การบริหารงานชุมชนถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ การบริหารโดยคณะกรรมการ มัสยิด และการบริหารงานโดยคณะกรรมการชุมชน^๕ ในรูปของระบบการบริหารจัดการ ชุมชนแบบ ๒ ระบบ (dual system)

มิติของกลไกทางสังคมที่มีผลต่อการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน

ถึงแม้ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนจะเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ประมาณ ๑๕๐ ไร่ และมีบ้านเรือนราษฎรปลูกสร้างอยู่อย่างหนาแน่น พื้นที่สีเขียวที่จะช่วยสร้าง บรรยากาศของความสวยงาม สงบ ร่มรื่น ทางกายภาพแทบจะไม่มีให้เห็น แต่สมาชิก ของชุมชนก็ยังคงกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเป็นชุมชนที่น่าอยู่ ทั้งนี้ เพราะ ความ “น่าอยู่” ของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนไม่ได้เกิดจากลักษณะของโครงสร้าง ทางกายภาพ แต่เกิดจากความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนและความรู้สึกปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สิน ผลสืบเนื่องมาจากความสำเร็จในการจัดระเบียบสังคมของชุมชน สัมพันธภาพของคนในชุมชน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนเป็นเหมือนปราการ ทางสังคมและเกราะป้องกันที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับคนในชุมชนท่ามกลางกระแส โลกาภิวัตน์ที่เกิดขึ้นในชุมชนใกล้เคียงหรือในพื้นที่ต่างๆ ของกรุงเทพมหานคร ความ หลากหลายทางประชากร และความ “แตกต่าง” ของคนในสังคมไม่ได้ส่งผลให้เกิด “ความแตกแยก” แต่อย่างใด

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ภายใต้อิทธิพลของความหลากหลายทางด้านประชากรและ ความกดดันจากกระแสความทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์นั้น ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน สามารถดำรงตนอยู่อย่างเข้มแข็งและต่อเนื่องได้อย่างไร มีกลไกทางสังคมแบบใดเป็น ฐานรากที่สำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเมื่อประมวลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจาก ชุมชนพบว่าความเข้มแข็งของชุมชนเกิดจากองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการคือ

---

^๔ กองวิชาการและแผน สำนักพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร. ข้อมูลชุมชน กรุงเทพมหานคร. ๒๕๔๔.

^๕ กรุงเทพมหานคร. ข้อมูลชุมชนในพื้นที่เขตวัฒนา ๒๕๔๘.

๑) ระบบคุณค่าและองค์การทางสังคม ๒) ทูนาทางเศรษฐกิจ ๓) ทรัพยากรบุคคล ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีสาระสำคัญดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑ : ระบบคุณค่าและองค์การทางสังคม

ชุมชนที่มีความเข้มแข็งและมีพัฒนาการอย่างยั่งยืนนั้น สมาชิกของชุมชน จะมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีความผูกพันกัน มีความรู้สึกรวมกัน มีสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และมีผลประโยชน์ หรือ “ส่วนได้ ส่วนเสีย” ร่วมกัน” ซึ่งความรู้สึกที่เรียกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนี้ ผลการศึกษาพบว่าเกิดจากปัจจัยสำคัญ ๓ ประการคือ

๑.๑ ความสามารถในการดำรงอัตลักษณ์แห่งชุมชน ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน เป็นชุมชนหนึ่งที่สามารถสื่อสารและดำรงอัตลักษณ์แห่งชุมชนของตนไว้ได้อย่างชัดเจน การก่อตัวของอัตลักษณ์กลุ่ม ได้ส่งผลต่อความสมานฉันท์ในกลุ่ม ความพยายาม ความต้องการและประสบการณ์ในการแก้ปัญหาพร้อมกันภายในกลุ่ม^๔ ผลการศึกษาพบว่า การที่ชุมชนสามารถดำรงอัตลักษณ์ไว้ได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะการที่ชุมชน พยายามดำรงความเป็นตัวตนไว้โดยผ่านทางองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ อาทิ การเคยเป็นศูนย์กลางของการสอนศาสนาอิสลาม การเป็นสถานที่เกิดและ สถานที่พำนักของจุฬาราชมนตรีหลายท่านในอดีต

๑.๑.๑ การเคยเป็นศูนย์กลางของการสอนศาสนาอิสลาม

การเคยเป็นศูนย์กลางของการสอนศาสนาอิสลามในอดีต ได้กลายเป็น ประวัติศาสตร์ที่เป็นรอยจารึกของความทรงจำที่ดีของคนในชุมชนที่แสดงให้เห็นถึง เกียรติภูมิของชุมชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจและเกิดแรงบันดาลใจในหมู่สมาชิก ของชุมชนที่จะธำรงรักษาเกียรติภูมิตั้งกล่าวไว้ให้ยั่งยืน ซึ่งการมองเห็นความสำคัญ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งร่วมกันและให้คุณค่าต่อเรื่องเดียวกัน นับเป็นองค์ประกอบสำคัญ ของการกำหนดอัตลักษณ์ของชุมชนและสามารถใช้เป็นปัจจัยหลักในการยึดโยงคนใน

---

^๔ ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. **กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทยกำลังพัฒนา.** (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๔).

^๕ อีรยุทธ บุญมี. **ประชาสังคม.** (กรุงเทพฯ: สายธาร. ๒๕๔๗).

ชุมชนให้เกิดการรวมกลุ่มกัน และสามารถสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์และพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

๑.๑.๒ การเป็นสถานที่เกิดและสถานที่พำนักของจุฬาราชมนตรีหลายท่านในอดีต

“จุฬาราชมนตรี” ซึ่งเป็นตำแหน่งผู้นำฝ่ายอิสลามในประเทศไทย ได้เริ่มขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๒๑๗๑) นับเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีจุฬาราชมนตรีรวมทั้งสิ้น ๑๗ ท่าน ทั้งนี้โดยในจำนวนนี้เป็นจุฬาราชมนตรีที่ถือกำเนิดในชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ๑ ท่าน และอีก ๑ ท่านเป็นผู้ที่สมรสกับสตรีที่เกิดในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนและหลังจากการสมรสได้พักอาศัยอยู่ในชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ด้วยเหตุนี้ สมาชิกของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนจึงมีความภาคภูมิใจที่สมาชิกในชุมชนของตนอย่างน้อย ๒ ท่านได้ดำรงตำแหน่งอันทรงเกียรติในฐานะของผู้นำศาสนาอิสลามในประเทศไทย ความภาคภูมิใจในเกียรติที่ชุมชนได้รับนี้ ได้กลายเป็นสายใยที่ยึดเหนี่ยวคนในชุมชนไว้ด้วยกัน เพราะต่างก็มีจิตสำนึกว่าตนเป็นสมาชิกของชุมชนที่มีความเป็นมาและมีประวัติศาสตร์ของผู้นำที่น่าภูมิใจร่วมกัน ซึ่งความภาคภูมิใจนี้ได้กลายเป็นพลังที่ทำให้สมาชิกในชุมชนมีความผูกพันกันและพร้อมจะให้ความร่วมมือในกิจการต่างๆ ของชุมชน

ชายชัย : คือท่านจุฬาตัวน ท่านเกิดที่นั่นแล้วก็เป็นคนที่นั่นโดยตรง แต่เวลาท่านทำงานท่านไปทำที่บางรัก ท่านเปิดโรงเรียนสอนที่นั่น ท่านก็ไปทำงานที่ตรงนั้นก็ก่อนที่ยังไม่เป็นท่านจุฬาท่านก็อยู่ที่นั่นปกติ แล้วท่านก็เรียนหนังสือ ท่านไปเรียนจากชาอูดีอาระเบีย ท่านจบที่นั่นมา

ประกาส : ในยุคนั้นนะ พูดได้เลยว่าบ้านดอนนี่คือจุดศูนย์กลางหนึ่งของอิสลาม เพราะว่าพอหลังจากความที่ท่านจุฬาราชมนตรีประเสริฐสอนหนังสือมาเยอะ คนที่ทางใต้ก็มาเรียน คนจากทางเหนือก็มาเรียนจนกลายเป็นศูนย์กลาง แล้วท่านก็เป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านศาสนาจริงๆ...ตอนนั้นเราเรียกว่าครูหมัดเฉยๆ ท่านมาจากคลองหล่อแหล ตอนนี้เป็นเขตสะพานสูง ท่านมาจากที่นั่น ท่านมาได้ภรรยาที่นั่นคนบ้านดอน... ในยุคนั้น คือท่านจุฬาตัวนท่านก็เสียชีวิตไปแล้ว ก็มีการคัดเลือก

กันใหม่ ท่านจุฬาฯท่านนี้ก็เกิดได้ ได้จากความเห็นของนักวิชาการอิสลาม
ในยุคนั้นหลายๆ คนลงความเห็นว่าจะต้องเป็นคณา นี้ แล้วก็มาอยู่ที่
บ้านดอน แล้วท่านก็มีโรงเรียนอยู่แล้ว มันก็เลยกลายเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง
เลยวิ่งเข้ามาที่บ้านดอนทั้งหมด เลยกลายเป็นศูนย์รวมของศาสนา
อิสลามในยุคนั้นไป

๑.๒ ระบบครอบครัวและเครือญาติ : เสาหลักของความเข้มแข็งของชุมชน

สุเหร่าบ้านดอน ผลการศึกษาพบว่า องค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่สามารถยึดโยง
จิตใจของคนในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนให้เกิดความรู้สึกและความเชื่อว่าเป็นสมาชิก
ของชุมชนและมีสำนึกรับผิดชอบต่อความเป็นไปของชุมชนก็คือความรู้สึกของความเป็น
ญาติกันหรือ “เป็นที่ เป็นน้องกัน” ซึ่งถึงแม้บางคนจะไม่สามารถลำดับสายแห่งความ
เป็นญาติขึ้นไปจนถึงต้นตระกูลหรือบรรพบุรุษดั้งเดิมร่วมกันได้แต่ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ
ความเป็นมาของชุมชนในอดีตได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของชุมชน (Totem) ที่สามารถ
เกาะเกี่ยวและยึดเหนี่ยวน้ำใจคนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แต่ดั้งเดิมให้มีความตระหนกว่าแต่ละ
คนต่างสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ความเป็นญาติสามารถ
ให้แก่บุคคลที่เป็นญาติกันคือ การมีสิทธิและหน้าที่บางประการต่อกัน^๔ ความเป็น
เครือญาติกันได้ส่งผลให้สมาชิกของสังคมหรือชุมชนต่างก็อยู่กันแบบถ้อยทีถ้อยอาศัย
ซึ่งกันและกัน มีการปรึกษาหารือและร่วมมือในกิจการต่างๆ ด้วยความรักใคร่
สนิทสนมและเห็นอกเห็นใจ

สรรเสริญ : หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นมาจากคนกลุ่มเดียวกันไม่ใช่
กระจัดกระจายแล้วมารวมกันเราเป็นกลุ่มเดียวกัน แล้วหลังจากนั้น
มาตอนหลังๆ ก็มีลูกมีหลานก็ไปได้ลูกเมียกันอะไรกันไป แตกต่างกัน
แล้วก็มาอยู่กันบ้างออกไปบ้าง แต่ว่าความจริงกลุ่มนี้ไม่ใช่กระจัด
กระจายมาอยู่กลุ่มเดียว...ชุมชนอื่นๆ ที่ผมมองเห็นมาเนี่ยคือว่าคนหลาย
ร้อยพ่อพันแม่มาอยู่กันมันไม่ใช่ดั้งเดิม

^๔ สนิท สัมครการ. มีเงินก้นขวาน้อง มีทองก้นขวาน้อง. ระบบครอบครัวและเครือญาติ
ของไทย. (กรุงเทพฯ, บรรณกิจเทรตติ้ง, ๒๕๑๙).

บุญยืน : ส่วนใหญ่คนในชุมชนนี้เนี่ยเป็นคนที่อยู่ในท้องถิ่นจริงๆ ในพื้นที่เดิมๆ ซึ่งมันต่างกับชุมชนแออัดในกรุงเทพมหานคร หลายๆ ที่เนี่ยจะเป็นพวกอพยพย้ายถิ่นมาหรือไม่มีมาอยู่แบบโดยที่ไม่ได้รับอนุญาต แล้วก็มีกำไรที่กันบ้างอะไรกันบ้างซึ่งเป็นปัญหาของชุมชนเมือง แต่ชุมชนบ้านดอนจะไม่ประสบปัญหานี้เลย...จุดเริ่มต้นของเรา คือเริ่มต้นจากความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาก่อน คือจากความรักที่สนิทชิดเชื้อกันมาก่อน ไม่ใช่ต่างคนต่างมาจากที่ไหนๆ แล้วก็มา เพราะฉะนั้นนี่คือจุดหนึ่งที่ทำให้เรายังรวมกันอยู่ได้ตลอดจนถึงทุกวันนี้

๑.๓ ศาสนาอิสลาม : กลไกในการสร้างภูมิคุ้มกันและความเข้มแข็งแก่รทางสังคม ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสามารถรักษาความเข้มแข็งและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนไว้ได้ก็คือ กระบวนการสร้างเสริมระบบการควบคุมภายใน ซึ่งไม่ได้หมายถึงการที่ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชนเข้าไปตรวจตราหรือควบคุมสมาชิกชุมชนแต่ละคนอย่างเข้มงวด แต่การ “ควบคุมภายใน” ตามความหมายของการศึกษานี้ก็คือ การควบคุมภายในจิตใจของสมาชิกในชุมชน ซึ่งกลไกที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างระบบการควบคุมภายในจิตใจของประชาชนก็คือ หลักศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาอิสลาม ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดขึ้นในใจคน โดยการสร้างระบบการควบคุมภายในเริ่มจากการปลูกฝังและอบรมเด็กและเยาวชนของชุมชนผ่านทางโรงเรียนสอนศาสนา คำสอนทางศาสนากลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของสมาชิกในชุมชน เมื่อสมาชิกในชุมชนใช้หลักศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิตแล้ว การควบคุมหรือการจัดระเบียบสังคมก็เป็นไปได้ง่ายขึ้น เพราะทุกคนดำเนินชีวิตภายใต้กรอบเดียวกัน

บทบาทที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือการควบคุมทางสังคม (Social Control) ในรูปของการควบคุมภายนอก (External Control) คนในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนจะใช้หลักศาสนาในการควบคุมดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมด้วย โดยผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบสังคมจะมีบทลงโทษสำหรับผู้ที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ซึ่งบทลงโทษดังกล่าวไม่ใช่บทลงโทษทางกฎหมายหรือบทลงโทษทางกาย แต่เป็นการลงโทษทางสังคม (Social Sanction)

หลักคำสอนทางศาสนาได้เข้าไปมีบทบาทในการจัดระเบียบชุมชนทั้งในระดับครอบครัวและในระดับการบริหารจัดการชุมชน^{๑๐} การบริหารชุมชนแบ่งเป็น ๒ ระบบ คือ ระบบการบริหารโดยคณะกรรมการมัสยิดและคณะกรรมการชุมชนตามระเบียบของกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ระบบคณะกรรมการ ๒ ชุดมีการดำเนินงานที่ควบคู่กันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยยึดคำสอนศาสนาอิสลามเป็นหลักหรือเป็น “ธรรมนูญ” ระบบทั้ง ๒ นี้สามารถดำเนินการคู่ขนานในรูปของ “ระบบ ๒ ประสาน” ที่สามารถเกื้อกูลกันและส่งเสริมซึ่งกันและกันได้เป็นอย่างดี เมื่อระบบใดระบบหนึ่งมีข้อจำกัด อีกระบบหนึ่งจะเข้าไปทดแทนและช่วยลดช่องว่างของการดำเนินงานได้ ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนจึงเป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการและการพัฒนาชุมชนทั้งใน “ทางโลกและทางธรรม” แต่การบริหารจัดการก็ไม่ได้ใช้วิธีการที่เคร่งครัด ในทางตรงข้ามมีการปรับตัวและปรับวิธีการในการเผชิญกับความหลากหลายทางประชากรและกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยยังคงอยู่ภายใต้กรอบของหลักทางศาสนาอยู่ดั้งเดิมเพียงแต่ประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลและเงื่อนไขทางสังคม ถึงแม้ศาสนาอิสลามจะถูกใช้เป็นหลักในการบริหารจัดการ แต่การจัดระเบียบสังคมไม่มีการแบ่งแยกกลุ่มคน สมาชิกในชุมชนไม่ว่าจะนับถือศาสนาใดจะได้รับการดูแลและการปฏิบัติเท่าเทียมกัน โดยปราศจากอคติ

ภาคภูมิ : มันเป็นเรื่องจิตใจของชุมชนเรา ในหมู่บ้านนี้ที่มีท่านจุฬาราชอยู่ที่นี่ทางคณะกรรมการมุสลิมในยุคนั้นเนี่ยมองเห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะท่านเห็นแล้วว่ารอบๆเนี่ย รอบๆ บ้านทั้งอาบอบนวด ทั้งไนท์คลับ ทั้งอะไรเยอะหมดในยุคนั้นนะฮะ พอเห็นตรงนั้นท่านก็ทนไม่ไหวแล้ว ท่านพยายามทำเหมือนกับเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนของเรา ให้มีกรอบที่จะป้องกันจากความชั่ว

วรรณภา : ในชุมชนนั้น มัสยิดจะเป็นจุดศูนย์รวมดวงใจเลยนะ ก็จะมีประธานผู้บริหารมัสยิดคือท่านอิหม่าม คอเต็บบิหฺรัน กรรมการมัสยิด ส่วนนี้

^{๑๐} บรรจง บินกาซัน. **อิสลาม สังคมแห่งชีวิต**. (กรุงเทพฯ ออฟเซท เพรส ๒๕๔๘).

เป็นส่วนหัวขบวน ที่นี้กรรมการชุมชนก็จะรับเรื่องจากคณะกรรมการ
มัสยิดมาทำอีกทีนึง... เพราะฉะนั้นการทำงานของคณะกรรมการชุมชน
กับกรรมการมัสยิดจะควบคู่กันไป เพราะพระมหาคัมภีร์ซึ่งเป็น
รัฐธรรมนูญสูงสุดของพวกเรา มันเป็นเกราะ เรายังต้องยึดหลักการ
ตรงนั้น

องค์ประกอบที่ ๒ : ทูทางเศรษฐกิจ

ทูทางเศรษฐกิจนับเป็นองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญของทุกชุมชน ชุมชน
ใดที่มีความพร้อมทางด้าน “ต้นทุน” ทางเศรษฐกิจและการเงินชุมชนนั้นก็จะได้เปรียบ
ชุมชนอื่นและมีโอกาสที่จะต่อยอดการพัฒนาชุมชนของตนให้เข้มแข็งได้ ทั้งนี้เพราะ
ไม่ต้องกังวลกับความขาดแคลนในเรื่องของปัจจัยพื้นฐาน ผลจากการศึกษาชี้แนะว่า
ชุมชนมีต้นทุนทางเศรษฐกิจที่ชุมชนสามารถจะนำไปใช้เป็นทุนกองกลางเพื่อพัฒนา
ชุมชนได้โดยไม่ต้องพึ่งพาหรือรอคอยงบประมาณแผ่นดินซึ่งโอกาสที่จะได้รับการ
สนับสนุนการจัดสรรงบประมาณเพื่อการดำเนินกิจการของชุมชนอาจมีน้อยหรือ
หากได้รับการสนับสนุนเงินงบประมาณก็อาจจะไม่เพียงพอกับความต้องการที่
สอดคล้องกับสถานการณ์จริง ต้นทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนที่รวบรวม
ได้จากการศึกษานี้ประกอบด้วยต้นทุนในรูปของสังหาริมทรัพย์และอสังหาริมทรัพย์
ทั้งที่เป็นของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชุมชนและทั้งที่เป็นของสาธารณสมบัติ
ที่เป็นของชุมชนโดยรวม ซึ่งทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนที่รวบรวม
ได้จากการศึกษานี้ประกอบด้วย ๓ ลักษณะคือ

๒.๑ การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ลูกหลานหรือสายโลหิตของกลุ่มชนดั้งเดิม
ยังคงถือครองที่ดินและมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน
ไม่เพียงแต่จะช่วยในการยึดโยงบุคคลให้ลงหลักปักฐานอยู่ในพื้นที่เท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิด
ความรู้สึกผูกพันกับถิ่นที่อยู่อาศัย การที่คนในชุมชนอยู่ร่วมกันเป็นเวลา
อันยาวนาน ได้ส่งผลให้สมาชิกของชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
มีความผูกพันร่วมกัน มีความรู้สึกร่วมกัน มีสายสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชน
มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งการที่สมาชิกของชุมชนเกิด
ความรู้สึกว่าเป็นสมาชิกของชุมชน ก่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงเพราะมีที่ยึดเหนี่ยว

และมีความรู้สึกของการมีส่วนร่วมเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging) ซึ่งเป็นจุดกำเนิดที่สำคัญของการเกิดความเข้มแข็งของชุมชนและเกิดจิตสำนึกที่จะแก้ปัญหาของชุมชนและพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ผู้สัมภาษณ์ : นอกจากความเข้มแข็งในเรื่องของการมีงบประมาณ การมีทรัพยากรบุคคลแล้วมีอะไรอีกคะที่เป็นตัวก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน

สุมาลี : เท่าที่เห็นก็จะมีเรื่องที่ดิน ส่วนใหญ่เขาเป็นเจ้าของที่ดินกันเอง ที่อื่นนี้ความรักในที่ดินไม่มีเพราะไม่ได้เป็นเจ้าของ แต่อันนี้มันเป็นที่ของเขา เขาก็รักในที่อยู่

สุมาลี : เขาก็อยากให้ชุมชนของเขาดี เขาอยู่มานานไม่ได้เคลื่อนย้ายไปไหน ส่วนใหญ่พวกที่มาปุ๊ปปุ๊บบ้าง เขาปุ๊ปปุ๊บบ้างมันไม่สนใจนะคะ ที่นี้คนส่วนใหญ่ในพื้นที่เนี่ยเขายังครอบครองและเป็นเจ้าของที่ดิน เพราะฉะนั้นการเป็นเจ้าของของสังหาริมทรัพย์เนี่ยเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนทำให้เขารู้สึกว่ารักในที่อยู่ เขามีการรณรงค์รักษาความสะอาดมีอะไรของเขา

๒.๒ พื้นที่สาธารณะ สมบัติอันล้ำค่าที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมและการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน การมีพื้นที่สาธารณะนับเป็นสมบัติอันล้ำค่าที่นำไปสู่พัฒนาการของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจการสาธารณะของชุมชน และเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน การมีพื้นที่สาธารณะทำให้ชุมชนมีพื้นที่ที่ปัจเจกบุคคลสามารถมารวมตัวกันเพื่อการพูดคุย ถกเถียง หรือร่วมวงสนทนาในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อผลประโยชน์ของส่วนรวม และเกิดสำนึกต่อส่วนรวมร่วมกัน^{๑๑} ผลจากการสำรวจภาคสนามแสดงให้เห็นว่าการมีที่ทำการชุมชนเพื่อใช้ในการปรึกษาหารือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจการสาธารณะของชุมชนได้เอื้อประโยชน์ให้ชุมชนมีสถานที่ที่เป็น “ศูนย์รวม” ซึ่งต่อมาได้มีการพัฒนาการใช้พื้นที่ให้กลายเป็น “เวทีสาธารณะ” ที่สมาชิกของชุมชนสามารถใช้ปรึกษาหารือ ออกความเห็น โต้แย้งกันอย่างมีเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวข้อง

^{๑๑} กาญจนา แก้วเทพ, ๒๕๕๓; วิภาส ปรีชญาภรณ์, ๒๕๕๓; อริยา อรุณินท์, ๒๕๕๓; ประไพศ โสหารวัฒน์, ๒๕๕๙.

ประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรภายนอกชุมชน

ผู้สัมภาษณ์ : ชุมชนบ้านดอนมีอะไรที่ไม่เหมือนคนอื่นคะ อะไรบ้างที่เป็นสิ่งเด่นๆ ที่เป็นความภาคภูมิใจหรือการยึดโยงให้คนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ หรือเป็นคนของชุมชน

สรรเสริญ : คือว่าชุมชนบ้านดอนมีจุดเด่นเวลานี้ก็มีอยู่ที่ทำการของชุมชนที่ปลูกสร้างนี่นะเดิมก็เป็นที่ยอดมัสยิด...ใช้เพื่อประกอบเป็นที่ทำการชุมชนเป็นที่ประชุมปรึกษาหารืออะไรกัน...มันยากของพรรณนั้นะอย่างชุมชนอื่นเนี่ยนะผมว่าปัจจัยอันนี้ มันลำบากไอ้การจะไปทำอย่างบ้านดอน มันไม่มีพื้นที่ส่วนกลางก็มันน้อยเมื่อน้อยเขาจะมาใช้มันก็ลำบาก...พื้นที่มันไม่ใช่ของใคร ที่นี้มัสยิดให้เพื่อชุมชนใช้ ชุมชนอื่นเขามีชุมชนแต่ไม่มีพื้นที่มันก็ไม่มีความร่วม

๒.๓ “ชะกาต” ฐานรากของระบบสวัสดิการสังคมของชุมชนสุเหร่า

บ้านดอน สำหรับชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ชะกาตนับเป็นฐานรากที่สำคัญของระบบสวัสดิการสังคมของชุมชน ผลการศึกษาข้างชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีงบประมาณของชุมชนที่ได้รับจากการบริจาคด้วยสัดส่วนร้อยละ ๒.๕ ต่อปี จากผู้มีฐานะดีเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลสมาชิกอิสลามคนอื่นๆ ในชุมชนที่มีความยากลำบากหรือประสบปัญหาทางการเงิน ทั้งนี้เพราะศาสนานี้ถือว่า การดูแลและให้สวัสดิการแก่สังคมนั้นเป็นศีลธรรมประการหนึ่ง^{๑๖} ซึ่งระบบการจ่ายชะกาตนอกจากจะเป็นการกระจายความมั่งคั่ง และส่งเสริมความเสมอภาคด้านเศรษฐกิจแล้ว การจ่ายชะกาตยังเป็นการหล่อเลี้ยงน้ำใจและก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันของสมาชิกของชุมชนโดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางที่สำคัญของการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันทำกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ซึ่งผลที่ตามมาคือความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและ

^{๑๖} วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. **ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจอิสลาม** ชุด “การคำนวณชะกาต ธุรกิจออมทรัพย์อิสลามและการจัดการ” (กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ๒๕๔๗).

สังคมของคนในชุมชน การจ่ายชะกาตยังเป็นเสมือนต้นทุนทางสังคมของชุมชน ที่ทำให้ชุมชนมีเงินกองกลาง (seed money) หรือกองทุนที่สามารถนำไปช่วยในการ สนับสนุนกิจกรรมทางสังคมด้านอื่นๆ ของชุมชนด้วย

สุทธิ : มันมีความช่วยเหลืออยู่แล้วเพราะอิสลามเค้ามีชะกาต ชะกาตเนีย เค้าเรียกว่าพวกใดก็ตามที่มีฐานะถ้ามีเงิน ในรอบปีต้องคัดสอง % ครึ่งให้คนยากคนจน...ถือว่าพระเจ้าฝากไว้ให้กับคนจน ถ้าใครไม่บริจาคถือว่าบาปมากเลย ถ้าผมมีเงิน ๑๐๐,๐๐๐ แล้วผมไม่ได้ใช้ปีงั้น ผมต้องจ่าย ๒,๕๐๐ ให้คนจน... อันนี้บัญญัติศาสนาเลยเป็นศีล ข้อที่ ๓ ทั่วโลกต้องจ่าย ถ้าใครไม่จ่ายเรื่องนี้ถือว่าบาปอย่างมหันต์เลย อย่างนี้ช่วยเหลือชุมชนได้... อย่างเวลาออกบวชเนียเค้าจะมีบังคับ อีกทุกคนๆ ละ ๔ ลิตร อาหารข้าวต้องจ่ายคนจน อันนี้คนจนก็ สามารถได้รับอาหารเนียเลี้ยงไปได้หลายเดือนในครอบครัวที่ยากจน ปีละหนึ่งครั้งแต่เงินเก็บเนียปีละ ๑ ครั้ง แต่เงินเก็บเนียใครก็แล้วแต่ ๒.๕% ต้องจ่าย เงินจะฝากธนาคารก็ต้องเอามาจ่ายเค้า อันนี้คือ ช่วยเหลือชุมชน แล้วก็ยังมีกฎบังคับ แล้วจะมีการเชิญชวนอีกให้ เสียสละอุทิศเงินต่างๆ ให้กับคนยากคนจนอันนี้เป็นกรณีพิเศษ ทำได้บุญ มาก แล้วมีการเค้าจะทำบุญเลี้ยงอาหารอีกของอุทิศนะมันจะมีข้อแม้ ว่าอุทิศไปแล้วมันเป็นของมันนั้นเป็นของที่ถาวรใช้ประโยชน์ได้ ตัวยังอยู่ใช้ ประโยชน์ได้ ถ้าของที่หายแล้วกินแล้วหายเนียเช่นอาหารเค้าเรียกการทำบุญประเภทหนึ่ง อันนี้เชิญชวนให้ทำบุญตลอด ฉะนั้นผู้ที่อยู่ใน หลักศาสนาเนียหัวใจจะไม่แข็งกระด้าง จะไม่ซีเหินหว คาศสนา จะบังคับคนที่มีเงินเหลือก่อน แล้วบังคับผู้ที่มีเงินเหลือเนียทำพิเศษ

องค์ประกอบที่ ๓: ทรัพยากรบุคคล

การมีสมาชิกจำนวนมากในชุมชนหรือการมีประชากรที่มีคุณลักษณะที่ หลากหลายไม่ได้เป็นหลักประกันว่าองค์ประกอบต่างๆ เหล่านี้จะเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ การพัฒนาและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพราะทรัพยากรบุคคลซึ่ง เปรียบเสมือน “ต้นทุนทางสังคม” ต้องมีศักยภาพ มีความรู้ความเข้าใจ มีความพร้อม

กลไกทางสังคมที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความหลากหลายของประชากร : ๔๓
กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ

และมีเจตนาที่ดีที่มุ่งมั่นที่จะเข้าไปร่วมรับผิดชอบในกระบวนการจัดระเบียบสังคม และการควบคุมทางสังคม ถึงแม้ชุมชนจะมีสมาชิกที่มีคุณภาพและมีคุณสมบัติที่หลากหลาย แต่หากขาดจิตสำนึกที่จะร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตรวจติดตามและดูแลกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน คุณภาพและคุณสมบัติที่หลากหลายของสมาชิกก็ไม่ได้เป็นหลักประกันว่าจะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมให้ “อยู่ดี มีสุข” และเกิดความเข้มแข็งในชุมชนได้ สำหรับชุมชนสุเหร่าบ้านดอนนั้น มีปัจจัยที่เป็นกลไกนำไปสู่ความสำเร็จในการพัฒนา สร้างเสริมคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนอยู่ ๓ ประการดังนี้คือ

๓.๑ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง ผลจากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลเชิงลึกแสดงให้เห็นว่า การที่ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีความเข้มแข็งนั้นเป็นเพราะผู้นำชุมชนเป็นบุคคลที่มีภาวะผู้นำ มีความรู้ความสามารถ ทำงานแบบ “พูดจริง ทำจริง” และ “ทุ่มเท” นอกจากนี้ การทำงานที่ไม่ใช่การทำงานเพียงคนเดียวของผู้นำชุมชน แต่ “ทำงานเป็นทีม” หรือ การที่ผู้นำชุมชนมีทีมงานและคณะกรรมการชุมชนที่มีความรู้ ความสามารถ และมีความตั้งใจจริงที่จะทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม คอยสอดส่องดูแล ป้องกัน ฝ่าระวางปัญหา และติดตามแก้ไขปัญหาที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ไม่ได้ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพียงเฉพาะรูปแบบเท่านั้น แต่ทำงานแบบ “ถึงลูก ถึงคน” และมีการแบ่งงานกันทำตามศักยภาพ ความชำนาญ ความถนัด และความสนใจของกรรมการก็เป็นกุญแจสำคัญอีกประการหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

๓.๒ กลุ่มกิจกรรมและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือ : ปัจจัยสนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชน สมาชิกของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนใช้ชีวิตร่วมกันในรูปแบบของ “ประชาสังคม”^{๑๑} เพราะคนในสังคมมองเห็นปัญหาร่วมกัน มีจิตสำนึกร่วมกัน และมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรมในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน ผลการศึกษาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อ

---

^{๑๑} ชูชัย ศุภวงศ์. แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. ใน **รวมบทความชุดประชาสังคม**. (กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๑). หน้า ๓๗-๔๗.

การให้บริการหรือตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของสมาชิกชุมชนได้รอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจ (อาทิ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กองทุนเงินล้าน) กลุ่มกิจกรรมทางสังคม (อาทิ กลุ่มแม่บ้านพัฒนา กลุ่มเยาวชน) กลุ่มส่งเสริมด้านสุขภาพอนามัย (อาทิ กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข กลุ่มออกกำลังกาย) กลุ่มกิจกรรมทางด้านศาสนา (อาทิ ชมรมกอร) และกลุ่มอื่นๆ ที่ป้องกันปัญหาและส่งเสริมคุณภาพชีวิต ทั้งในเรื่องของการรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (อาทิ กลุ่มบรรเทาสาธารณภัย อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน หรือกลุ่มตำรวจบ้าน) กลุ่มต่างๆที่มีในชุมชนมีทั้งกลุ่มแบบที่เป็นกลุ่มทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ การมีกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนและการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆระหว่างชุมชนกับองค์กรอื่นๆ นอกชุมชนสะท้อนให้เห็นว่าความต้องการและปัญหาต่างๆ ของสมาชิกชุมชนได้รับการแก้ไขป้องกัน และตอบสนองในทุกๆ ด้านของชีวิต ซึ่งมีผลต่อการสร้างเสริมความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนทั้งชุมชนโดยรวมด้วย

๓.๓ การสร้างคนรุ่นใหม่ : การสร้างหลักประกันความเข้มแข็งทางสังคม

ในอนาคต ผู้นำชุมชนสุเหร่าบ้านดอนให้ความสำคัญกับการปลูกฝังและการพัฒนา “คนรุ่นใหม่” เพราะเป็นเสมือนการสร้างหลักประกันในเรื่องความมั่นคงทางสังคม มีกระบวนการของการส่งต่อภาระงานจาก คน “รุ่นเก่า” สู่ “คนรุ่นใหม่” โดยคนรุ่นเก่าจะทำหน้าที่เป็นเหมือน “พ่อแบบ แม่แบบ” สำหรับคนรุ่นใหม่ให้ดำเนินรอยตาม ด้วยเหตุนี้ ในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนการอบรมเยาวชนคนรุ่นใหม่ให้เรียนรู้ระเบียบสังคมจึงดำเนินการทั้งในรูปแบบที่เป็นทางการ อันได้แก่การจัดตั้งโรงเรียนสอนศาสนา และการอบรมปลูกฝังในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ อันได้แก่การที่คนรุ่นเก่าต้องทำหน้าที่เป็นต้นแบบที่ดีให้แก่คนรุ่นใหม่ได้เห็นและพร้อมที่จะเอาอย่าง

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ส่วนบุคคลเชิงลึกแสดงให้เห็นว่า ความสำเร็จของการปลูกฝังและอบรมเยาวชนหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนไม่ได้ดำเนินการในรูปแบบของการบังคับ การจำกัดเสรีภาพ การว่ากล่าวตักเตือน การเข้มงวดกวดขัน หรือการลงโทษแต่เพียงประการเดียว แต่สิ่งที่ผู้นำชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กในชุมชนดำเนินการก็คือการปรับตัวให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก ผู้นำชุมชนสุเหร่าบ้านดอนยอมรับเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง

ทางสังคม และไม่ปิดกั้นตนเองหรือเยาวชนในพื้นที่จากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านั้น ในทางกลับกันได้มีความพยายามที่จะทำความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลง การพัฒนาการของเทคโนโลยี และความทันสมัยต่างๆ อาทิ การใช้งานคอมพิวเตอร์ การทำงานภายใต้ระบบ Multimedia และนำไปปรับใช้ในการปลูกฝัง อบรม และพัฒนาเด็กในชุมชน ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการช่วยลดช่องว่างระหว่างวัย และไม่ทำให้เยาวชนมีความรู้สึกว่าคุณค่าของโลกของผู้ใหญ่และโลกของเด็กเป็นคนละโลกกัน

วัฒนา : เรา ก็ พยายาม ปลูก ฝัง นิสัย ให้ บรรดา เยาวชน รุ่น น้อย รุ่น หลาน รุ่น ลูก ให้ เขา ได้ เห็น ว่า เอรุ่น พี่ เขา ทำ ไป อย่าง นี้ เหมือน ที่ ว่า ผม ดู รุ่น พี่ ยุว เขา ทำ มา เนี่ย เขา ทำ ตรง ไหน เป็น สิ่ง ที่ ดี มี ประโยชน์ ให้ กับ ชุม ชน เรา ก็ จะ ดำ เนิน รอย ตาม ตรง นั้น ไร่ ไตรง ไหน ที่ ยุว บาง คน เขา ไม่ ดี เขา นิสัย ไม่ ดี เรา ก็ ไม่ เอา ไง เหมือน กัน ตรง นี้ กรรม การ ชุม ชน ๒๕ คน เนี่ย ถ้า ทำ ไม่ ดี มัน มี ตัว อย่าง นะ เขา จะ มอง เรา เป็น แม่ แบบ พ่อ แบบ ถ้า เขา มอง เรา เป็น แม่ แบบ พ่อ แบบ เขา ก็ จะ มี ปฏิ กิริยา เขา จะ ให้ ความ เคารพ เรา ใหม่ ตรง นี้ แต่ คน ไหน ถ้า ดี คน ไหน ดี เขา ก็ จะ มา คุย กับ เรา

สมศรี : เรา ก็ พยายาม ปลูก ฝัง เด็ก รุ่น ใหม่ ๆ ที่ เขา กำลัง โต กัน ขึ้น มา ให้ เขา มอง ว่า ไร่ การ ที่ รุ่น พี่ ป้า น้า อา ทำ งาน กัน อยู่ ทุก วัน นี้ แล้ว พวก เขา อยู่ กัน ได้ อย่าง สบาย ใจ เนี่ย ให้ เขา มอง ดู พวก เรา ทำ งาน ก่อน แล้ว ก็ ปลูก ฝัง จิต สำ นึก ของ เขา ว่า เวลา พวก เธอ พวก คุณ โต ขึ้น ไป นะ คุณ ก็ จะ ต้อง เหมือน กับ ต้อง รับ มรดก อัน นี้ จาก พวก พี่ ป้า น้า อา เนี่ย เพื่อ ดู แล ชุม ชน เรา ให้ มัน ดู ดี อย่าง นี้ ตลอด ไป... เรา มอง ถึง เยาวชน ที่ กำลัง โต ขึ้น มา ของ เรา ลูก หลาน ของ เรา เนี่ย ถ้า พวก เรา ไม่ คิด ที่ จะ ดู แล เขา ผู้ ปก ครอง เนี่ย ดู แล ไม่ ทัว ถึง แน่นนอน แล้ว ใคร จะ มา ช่วย เรา เรา จะ รอ ให้ หน่วยงาน ราชการ บ้าน เมือง มา ดู ให้ เรา เหมอ มัน ยาก เพราะ ของ เรา เป็น ชุม ชน ใหญ่ ถ้า เรา ไม่ เริ่ม ต้น ที่ จะ ดู แล กัน เอง ชะ ก่อน จะ ให้ คน อื่น มา ดู แล ให้ เรา เนี่ย มัน เป็น ไป ไม่ ได้ เลย

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคหรือคุกคามพัฒนาการและความเข้มแข็งของชุมชน

ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการรวมตัวและความเข้มแข็งของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น ๒ ปัจจัยใหญ่ๆ คือปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายใน

ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนในสายตาของคนนอกชุมชนเป็นชุมชนที่มีการรวมตัวกันได้อย่างดี มีความเข้มแข็ง และสามารถพัฒนาชุมชนจนมีระบบ ระเบียบ เป็นที่ยอมรับของบุคคลภายนอก แต่เมื่อศึกษาเจาะลึกถึงสภาพความเป็นจริงจึงพบว่าชุมชนสุเหร่าบ้านดอนก็มีปัญหาหลากหลายไม่ต่างจากชุมชนทั่วไป ซึ่งผลการศึกษาปัญหาภายในของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

๑. การมีคนต่างถิ่นเข้ามาอาศัยใหม่ในชุมชน การที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางของการค้าและธุรกิจได้เป็นปัจจัยดึงดูด (pull factor) ให้คนจากภายนอกย้ายเข้าพักอาศัยในชุมชน แต่การย้ายเข้ามาอยู่ของบุคคลได้นำวิถีชีวิต ค่านิยม และพื้นฐานทางสังคมที่แตกต่างจากคนพื้นถิ่นที่เข้ามาด้วยซึ่งส่งผลกระทบต่อการจัดระเบียบสังคมและการควบคุมทางสังคม ปัญหาต่างๆ ที่ตามมาก็คือ ปัญหายาเสพติด การดื่มสุรา หรือมีการพนันเกิดขึ้นในชุมชน และได้กลายเป็นสิ่งที่บั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชนเพราะสิ่งเหล่านี้มีผลกระทบต่อการเรียนรู้และการสร้างแบบอย่างสังคมที่ดีให้เป็นตัวอย่างของเยาวชน นอกจากนี้ ผู้คนที่ย้ายเข้ามาในพื้นที่มักไม่ได้มีความรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมหรือมีความผูกพันกับถิ่นที่เข้ามาเช่าอาศัยอยู่มากนัก การมีส่วนร่วมหรือการขอความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมเพื่อชุมชนจึงเป็นเรื่องยาก

๒. ปัญหาทางเศรษฐกิจที่ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคม การที่ครอบครัวต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อการยังชีพในสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของชุมชนเมืองที่มีการแข่งขันสูง ทำให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องออกไปหางานทำภายนอกชุมชนและมีเวลาน้อยลงในการดูแลลูกหลานหรือเยาวชนในชุมชนทำให้ไม่สามารถด้านทานกระแสความเจริญทางวัตถุจากภายนอกชุมชนที่นำมาซึ่งความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมและประเพณีได้ นอกจากนี้ คนในชุมชนบางคนยังมองเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนโดยประกอบอาชีพ

ทุจริต ส่งผลให้มียาเสพติดและอบายมุขเข้ามาในชุมชนจนเป็นการบั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชน

๓. ความอ่อนแอของระบบการขัดเกลาเยาวชน กระบวนการขัดเกลาทางสังคมในชุมชนลดความเข้มแข็งลง ทั้งนี้เพราะองค์กรที่ทำหน้าที่ในการอบรมสมาชิกในสังคม (socializing agents) โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีความหลากหลายเพิ่มมากขึ้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงครอบครัว โรงเรียนและชุมชนเท่านั้น เพราะข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากโลกภายนอกมีช่องทางการสื่อสารมากสามารถเข้าถึงในบ้าน โดยผ่านทางสื่อวิทยุ โทรทัศน์ หรือระบบอินเทอร์เน็ต ฯลฯ โดยไม่ได้รับการคัดกรอง การสร้างแบบอย่างหรือการสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับเยาวชนจึงเป็นเรื่องที่ได้รับผลกระทบ

๔. วัฒนธรรมตะวันตกส่งผลให้ความเคร่งครัดในศาสนาเปลี่ยนไป ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกอย่างมาก จนส่งผลในหลักการดำเนินชีวิตหรือรูปแบบทางศาสนาอิสลามที่เคร่งครัดได้ลดความสำคัญและลดอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ลงในทุกด้าน คำสั่งสอนทางศาสนาหรือข้อปฏิบัติต่างๆ ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ตลอดเวลาเหมือนในอดีตที่คนปฏิบัติตามเพราะมีความศรัทธา และความรู้สึกอยากปฏิบัติตามด้วยตนเอง แต่ในปัจจุบัน การฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดทางศาสนาอิสลามในบางเรื่องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นทั่วไปจนเหมือนเป็นเรื่องปกติธรรมดา ซึ่งมีผลกระทบต่อการจัดระเบียบสังคมและความเข้มแข็งของชุมชน

๕. การที่ต่างคนต่างอยู่และความสัมพันธ์ที่ลดลง สภาพชุมชนสุเหร่าบ้านดอนในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตมาก ความใกล้ชิดสนิทสนมของสมาชิกในชุมชนลดลงตามลำดับจนมีลักษณะที่ต่างคนต่างอยู่ไม่ยุ่งเกี่ยวซึ่งกันและกัน จึงทำให้มีความสัมพันธ์ที่ห่างเหินกัน ซึ่งย่อมส่งผลต่อการรวมตัวของสมาชิกและการร่วมมือในกิจกรรมของชุมชน

๖. การเปลี่ยนแปลงสัมพันธภาพเพราะวัตถุนิยม นอกจากภารกิจในชีวิตประจำวันที่ลดความสัมพันธ์และความผูกพันของคนในชุมชนลงแล้ว ความเจริญทางวัตถุที่ก่อให้เกิดสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวันหลายอย่าง เช่นวิทยุ โทรทัศน์

โทรศัพท์มือถือและอื่นๆ ซึ่งนับวันจะมีจำนวนการใช้เพิ่มขึ้น มีราคาถูกลงและหาซื้อได้ง่ายจนทำให้คนในสังคมส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาสิ่งที่เป็นวัตถุเหล่านี้เพิ่มมากขึ้น การเพิ่มเวลาในการใช้สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นวัตถุ ย่อมหมายถึงการลดเวลาในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลลง แนวโน้มของคนที่จะใช้เวลาในการอยู่กับตัวเอง จึงเพิ่มมากขึ้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนรูปแบบการดำเนินชีวิต และส่งผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือการมีกิจกรรมร่วมกันในชุมชนที่ลดน้อยลงจากอดีต

๓. การไม่มีเวลาของคนในชุมชนและการจัดกิจกรรมในชุมชนมากเกินไป

คนในชุมชนส่วนใหญ่ต้องออกไปทำงานหรือหารายได้นอกชุมชน ทำให้ไม่มีเวลาเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนซึ่งไม่สอดคล้องกับนโยบายของหน่วยราชการที่มีความพยายามจะให้เกิดการรวมตัวและมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในกิจกรรมต่างๆ โดยการลงงบประมาณสนับสนุนกิจกรรมชุมชนค่อนข้างมาก ทำให้หลายหน่วยงานพยายามจัดงานเพื่อตอบสนองนโยบาย แต่รูปแบบหรือลักษณะของการจัดงานบางครั้งมีการจัดงานที่ซ้ำซ้อนกัน หรือจัดงานบ่อยครั้งจนคนในชุมชนไม่สามารถมาเข้าร่วมกิจกรรมได้ทั้งหมดเพราะต้องมีภาระรับผิดชอบอย่างอื่น

๔. คนไม่ร่วมมือ กิจกรรมไม่อยู่ในความสนใจ กิจกรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการ

กิจกรรมบางกิจกรรมไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนหรือคนในชุมชนเห็นว่ากิจกรรมเหล่านี้ไม่ได้ช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของตนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จึงทอดทิ้งการดำเนินกิจกรรมไว้เพียงในกลุ่มของคณะกรรมการชุมชนหรือกลุ่มผู้นำเท่านั้น คนส่วนใหญ่ยังขาดความกระตือรือร้น การเพิกเฉยหรือการขาดความสนใจในกิจกรรมของชุมชนมีส่วนอย่างยิ่งที่ก่อให้เกิดความล้มเหลวในการจัดกิจกรรมที่มีประโยชน์และบันทึกการสร้างความสำเร็จให้กับชุมชน

๕. การขาดความต่อเนื่องในการทำงานของคณะกรรมการชุมชน

การเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการชุมชนโดยขาดการประสานงานระหว่างคณะกรรมการชุดเก่าและชุดใหม่บางครั้งกลุ่มคณะทำงานใหม่ไม่อาจจะเข้ามาสานต่องานของกลุ่มที่ทำงานเดิมได้ทำให้การดำเนินงานในชุมชนขาดความต่อเนื่อง บางครั้งกลุ่มใหม่ที่เข้ามาดำเนินงานยังขาดประสบการณ์หรือความมุ่งมั่นในการทำงานเพื่อชุมชนอย่างแท้จริง ทำให้การดำเนินงานเกิดการสะดุดหรือหยุดชะงักเป็นช่วงๆ

๑๐. ความขัดแย้งกันในกลุ่มคณะกรรมการชุมชน ถึงแม้ว่าคณะกรรมการชุมชนจะมีความเข้มแข็งจนเป็นที่ยอมรับของชุมชนข้างเคียงและเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดูแลอยู่ แต่การดำเนินงานบางครั้งก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงปัญหาความไม่เข้าใจกันหรือความขัดแย้งในกลุ่มที่ทำงานด้วยกัน ซึ่งความขัดแย้งหรือการไม่ลงรอยกันในกลุ่มคณะทำงานมีส่วนอย่างยิ่งในการก่อให้เกิดความแบ่งแยกหรือการแบ่งพรรคแบ่งพวกขึ้นในชุมชน

๑๑. กลุ่มกิจกรรมที่ต่างคนต่างทำ การดำเนินกิจกรรมที่มีอยู่อย่างหลากหลายในชุมชน แม้ว่ากิจกรรมบางอย่างสามารถดำเนินการร่วมกันได้ แต่การดำเนินงานที่เกิดขึ้นจริงกลับมีการแบ่งแยกงานกันหรือมีการทำงานแบบต่างฝ่ายต่างทำ ขาดการประสานความร่วมมือกัน

ปัจจัยภายนอก

ปัจจัยภายนอกที่บั่นทอนความเข้มแข็งของชุมชนจำแนกได้เป็นปัจจัย ๒ ด้านใหญ่ๆ คือ ปัจจัยคุกคามที่เกิดจากนโยบายของภาครัฐและปัจจัยทางด้านการเมือง

๑. ปัจจัยคุกคามที่เกิดจากนโยบายของภาครัฐ

หลายครั้งที่การดำเนินงานหรือการกำหนดนโยบายในเรื่องต่างๆ ของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ได้มีส่วนสร้างปัญหาหรือเป็นปัจจัยที่บั่นทอนความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

๑.๑ การแก้ปัญหาแบบมีพิมพ์เขียว นโยบายหรือกิจกรรมส่วนใหญ่ที่ส่วนราชการจัดทำให้กับชุมชนมักมีการเตรียมการล่วงหน้าจากทางส่วนกลางไว้แล้ว แผนการดำเนินงานจะเป็นการแก้ปัญหาโดยรวมให้กับทุกชุมชน ไม่ได้มีการศึกษาสภาพเฉพาะหรือความเป็นไปได้ในการดำเนินงานแต่ละชุมชน ดังนั้นลักษณะการแก้ปัญหาส่วนใหญ่จึงมีลักษณะที่เรียกว่า การจัดทำ “พิมพ์เขียว” เพื่อใช้สำหรับแก้ปัญหา โดยชุมชนไม่ได้มีส่วนร่วมหรือเข้าใจในกระบวนการแก้ปัญหาเหล่านั้น

๑.๒ กิจกรรมแบบ “พิมพ์เขียว” นโยบายหรือกิจกรรมของส่วนราชการบางเรื่องมีรูปแบบเฉพาะหรือมีลักษณะเป็น “พิมพ์เขียว” ไม่ได้เกิดจากความต้องการของคนในชุมชน และบางเรื่องไม่สามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ได้

อย่างแท้จริง จึงเกิดการไม่ยอมรับและความไม่เข้าใจกัน เพราะขาดการชี้แจงหรือทำความเข้าใจกับชุมชนจากหน่วยราชการ

๑.๓ การแก้ปัญหาที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริงของชุมชน

สิ่งสำคัญที่สุดในการสร้างความสำเร็จให้กับการดำเนินนโยบายและการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง คือการที่นโยบายของรัฐบาลจะต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนเพราะชุมชนแต่ละชุมชนมีลักษณะเฉพาะของแต่ละชุมชนไม่อาจจะหาสูตรสำเร็จเพียงสูตรเดียวมาแก้ปัญหาได้

๑.๔ การแก้ปัญหาตามกระแส

ชุมชนแต่ละชุมชนจะมี “ทุนทางสังคม” หรือมีแบบแผนและลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง การเข้ามาของหน่วยราชการที่ขาดการศึกษาถึงลักษณะเฉพาะของชุมชนให้ต้องแท้ และการที่ไม่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชนทำให้ชุมชนขาดความสนใจและไม่มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

๑.๕ หน่วยราชการไม่ให้ความสำคัญกับกรรมการชุมชน

การดำเนินงานของหน่วยราชการมักเป็นรูปแบบการดำเนินการที่ยึดหน่วยราชการเป็นศูนย์กลาง แม้ว่ากิจกรรมบางอย่างที่ได้ดำเนินการโดยเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาั้นมีคณะกรรมการชุมชนให้ความร่วมมือหรือช่วยผลักดันให้เกิดการดำเนินกิจกรรมขึ้นมา แต่คณะกรรมการที่ร่วมดำเนินการกลับไม่ได้รับการกล่าวถึงหรือให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการ ซึ่งส่งผลให้กลุ่มหรือคณะทำงานไม่ให้ความร่วมมือกับหน่วยราชการและไม่ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดโดยหน่วยราชการอีกในอนาคต

๑.๖ การแก้ปัญหาโดยใช้เงินของหน่วยราชการ

รูปแบบและวิถีคิดของส่วนราชการ ที่เน้นในเรื่องการให้ความช่วยเหลือในด้านการเงินแก่ชุมชน เพราะคิดว่าวิธีการนี้เป็นวิธีแก้ปัญหาความขัดสนในชุมชนได้อย่างรวดเร็วและตรงกับความต้องการของชุมชนมากที่สุดนั้นไม่ได้ก่อให้เกิดความยั่งยืนในการแก้ปัญหาคือการช่วยเหลือที่เกิดขึ้นจึงมักเป็นการช่วยในลักษณะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าหรือเป็นเพียงการชะลอการเกิดปัญหา ไม่ได้ช่วยเหลือในลักษณะที่ชุมชนสามารถยืนหรือช่วยเหลือตัวเองต่อไปได้ในอนาคต นอกจากนี้ การช่วยเหลือจากหน่วยราชการที่ให้เงินกับชุมชนยังเป็นการก่อให้เกิดภาระหนี้สินแก่คนในชุมชนในระยะยาวด้วย ตัวอย่างที่เห็น

ได้ชัดเจนคือ โครงการ SML ซึ่งหน่วยราชการพยายามกระตุ้นให้ชุมชนรับโครงการนี้ มาดำเนินงานเพื่อให้สมาชิกชุมชนกู้เงิน แต่ในทางปฏิบัติ คณะกรรมการชุมชน ตระหนักว่าสมาชิกของชุมชนไม่ได้มีความจำเป็นต้องกู้เงินและไม่มีโครงการใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับการลงทุน หากรับโครงการดังกล่าวเท่ากับเป็นการสนับสนุนให้สมาชิก ชุมชนเป็นหนี้โดยไม่ได้นำเงินกู้ไปใช้ประโยชน์ซึ่งเป็นการส่งเสริมพฤติกรรมที่ไม่ เหมาะสมในเรื่องของการใช้จ่ายเงินที่สมเหตุสมผล

๒. ปัจจัยคุกคามที่เกิดจากปัจจัยด้านการเมือง

แม้ว่าบางคนจะมองว่าการเมืองเป็นเรื่องที่ไกลตัว หรือเป็นเรื่องของสังคม วงกว้างไม่น่าจะมีผลกระทบต่อการรวมตัวและความเข้มแข็งของชุมชนได้ แต่ในความเป็นจริงการเมืองมีอิทธิพลและเข้าแทรกแซงอยู่ในทุกๆ เรื่อง ซึ่งปัจจัยทางการเมืองที่ เข้ามาคุกคามและบั่นทอนความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชนมีสาระสำคัญพอสรุปได้ดังนี้

๒.๑ ปัญหาในการคัดกรองสิ่งที่ดีที่สุดในกับชุมชน กลุ่มนักรการเมืองที่หวัง ผลทางด้านการเมืองและเพื่อการสร้างฐานเสียงทางการเมืองมีความพยายามที่จะ สร้างโครงการต่างๆ ขึ้นเพื่อให้ชุมชนเห็นว่า กลุ่มการเมืองของตนจะนำประโยชน์มาสู่ชุมชน โดยโครงการบางโครงการไม่ได้คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงในชุมชน แต่ได้ พยายามนำเสนอรูปแบบที่คิดว่าจะทำให้ได้ชุมชนมาเป็นพวกเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น ดังนั้น ข้อเสนอบางอย่างจึงไม่มีความสอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพของชุมชน ทำให้ กรรมการชุมชนมีภาระงานเพิ่มขึ้นในการคัดกรองสิ่งที่ดีที่สุดในกับชุมชน เช่น โครงการคาราวานแก็งที่มีกิจกรรมในรูปของการเยี่ยมบ้านเป็นครั้งคราวและไม่มี ความต่อเนื่องทำให้เป็นภาระแก่กรรมการชุมชน โครงการให้เงินกู้เพื่อที่อยู่อาศัยซึ่ง คนในชุมชนไม่ได้ต้องการ โครงการแก้ปัญหายาเสพติดที่เน้นกิจกรรมบ้นเทิงให้แก่เยาวชนเป็นครั้งคราวโดยไม่ได้ลงลึกถึงปัญหาที่แท้จริง โครงการจัดกิจกรรมแอโรบิกที่ ไม่ได้มีการสำรวจปัญหาและความต้องการของชุมชนก่อน ฯลฯ โครงการเหล่านี้เป็นการเพิ่มงานให้แก่คณะกรรมการชุมชนที่จะต้องติดตามและประเมินผลว่าส่งผล ทางบวกหรือทางลบต่อชุมชน โดยเฉพาะกิจกรรมในเรื่องการนำเงิน วัสดุสิ่งของ หรือ ความบันเทิงที่ไม่ได้ช่วยเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่สมาชิกของชุมชน

๒.๒ ความขัดแย้งในชุมชนอันเกิดจากการแบ่งพรรค ความคิดเห็นที่ไม่ตรงกันทางการเมืองมักก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวก และบางครั้งกลายเป็นประเด็นลูกกลมก่อให้เกิดความขัดแย้งที่รุนแรงถึงขั้นแบ่งแยกในชุมชน

๒.๓ การต้านกระแสการเมือง ทางหนึ่งที่คณะกรรมการในชุมชนสุเหร่าบ้านดอนพยายามปฏิบัติเพื่อลดความรุนแรงและความขัดแย้งจากกระแสการเมืองจากภายนอกชุมชน คือการดำเนินกิจกรรมในชุมชนโดยปราศจากการเชิญกลุ่มนักการเมืองเข้ามาร่วม เพราะถ้ามีการเชิญกลุ่มนักการเมืองที่มีความขัดแย้งกันมาร่วมงานก็อาจจะทำลายบรรยากาศของกิจกรรมหรือการดำเนินกิจกรรมไม่สำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

๒.๔ การเลือกรับผลประโยชน์จากนักการเมืองทำให้คณะกรรมการชุมชนต้องมีภาระงานเพิ่มมากขึ้น คณะกรรมการชุมชนเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่คัดกรองสิ่งที่ดีที่สุดให้กับชุมชนเพราะการเข้ามาของพรรคการเมืองทุกพรรคล้วนแล้วแต่มีเจตนาในเรื่องของผลประโยชน์แอบแฝงอยู่ทั้งสิ้น ดังนั้น กลุ่มคณะทำงานเพื่อชุมชนจึงต้องทำงานหนักขึ้น ซึ่งบางครั้งการคัดเลือกรับสิ่งต่างๆ จากกลุ่มนักการเมืองให้กับชุมชน ย่อมก่อให้เกิดการเข้าใจผิดหรือเกิดความไม่พอใจแก่ผู้ที่ต้องเสียผลประโยชน์ ซึ่งความไม่เข้าใจหรือความไม่พอใจเหล่านี้ย่อมเป็นชนวนให้เกิดความไม่ร่วมมือหรือความขัดแย้งภายในชุมชนได้

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ เป็นชุมชนที่ตั้งมานานกว่า ๒๐๐ ปี การพัฒนาเศรษฐกิจภายใต้แนวคิดทุนนิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสร้างถนนเพชรบุรีตัดใหม่และถนนสุขุมวิทได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งจำนวนความหลากหลายของประชากร และปัญหาสังคมนานาประการ คลองแสนแสบทำหน้าที่เป็นเสมือนปราการด้านสุดท้ายที่ป้องกันชุมชนจากปัจจัยคุกคามภายนอกอย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ปัจจัยทางกายภาพเพียงประการเดียวไม่สามารถสร้างความแข็งแกร่งให้แก่ชุมชนได้อย่างยั่งยืน กลไกทางสังคมอันประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการคือ ๑) ระบบคุณค่าและองค์การทางสังคม ๒) ทุนทางเศรษฐกิจ ๓) ทรัพยากรบุคคล ได้เข้าไปมีบทบาทอย่างสำคัญ

กลไกทางสังคมที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนภายใต้เงื่อนไขความหลากหลายของประชากร : ๕๓
กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่าบ้านดอน ริมคลองแสนแสบ

ต่อการดำรงความเข้มแข็งและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน ซึ่งผลการศึกษา นำไปสู่ข้อเสนอแนะต่างๆ ดังนี้

๑. ปัจจัยที่มีส่วนส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนคือ ความสามารถที่จะดำรงอัตลักษณ์ของชุมชนโดยการเป็นศูนย์กลางการสอนศาสนาอิสลาม และการเคยเป็นสถานที่เกิด และที่พำนักอาศัยของจุฬาราชมนตรีหลายท่าน หากชุมชนอื่นพยายามจะสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนเพื่อยึดเหนี่ยวความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชนก็สามารถดำเนินการได้โดยไม่จำเป็นต้องเลียนแบบชุมชนสุเหร่าบ้านดอน เพราะสิ่งที่สร้างอัตลักษณ์ให้แก่ชุมชนสุเหร่าบ้านดอนเป็นเรื่องที่ชุมชนอื่นไม่สามารถลอกเลียนแบบได้ แนวทางที่ชุมชนอื่นๆ น่าจะนำมาพิจารณา เพื่อสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนน่าจะเกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างวิถีชีวิตชุมชน วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือแม้แต่ผลผลิตหรือของท้องถิ่นหรือสินค้าผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP)

๒. ความสำเร็จในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนสุเหร่าบ้านดอนประการหนึ่งคือการดำเนินงานอย่างได้ผลขององค์กรที่ทำหน้าที่ในการอบรมให้สมาชิกของชุมชนรู้ระเบียบสังคม (socializing agents) ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว โรงเรียน หรือสถาบันศาสนา การที่หลักศาสนาถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการดำเนินชีวิตได้กลายเป็นปัจจัยควบคุมภายในที่ทำให้สมาชิกของชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ถึงแม้ชุมชนส่วนใหญ่ในสังคมไทยจะนับถือพุทธศาสนา แต่การสร้างเสริมให้องค์กรต่างๆ ทำหน้าที่ในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดระเบียบสังคมในรูปของแนวคิด “บวร” คือ บ้าน วัด และโรงเรียน ก็จะสามารถช่วยให้ชุมชนต่างๆ มีความเข้มแข็งได้เช่นกัน

๓. ทูทางเศรษฐกิจเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถยืนหยัดได้ด้วยตนเอง การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจึงควรคำนึงถึงการมี “กองทุนชุมชน” และการบริหารเงินกองทุนที่สามารถใช้เป็นต้นทุนในการบริหารจัดการกิจกรรมของชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้โดยไม่จำเป็นต้องรอการสนับสนุนงบประมาณหรือการช่วยเหลือจากชุมชนภายนอก

๔. การจัดหาและพัฒนาพื้นที่สาธารณะที่คนในชุมชนจะสามารถใช้ร่วมกัน เป็นสิ่งที่ควรดำเนินการทั้งนี้เพราะการมีพื้นที่สาธารณะทำให้ชุมชนมีสถานที่ที่คนในชุมชนสามารถใช้ในการปรึกษาหารือในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิจการสาธารณะของชุมชนได้เอื้อประโยชน์ให้ชุมชนมีสถานที่ที่เป็น “ศูนย์รวม” ซึ่งสามารถพัฒนาการใช้พื้นที่ให้กลายเป็น “เวทีสาธารณะ” ที่สมาชิกของชุมชนสามารถใช้ปรึกษาหารือ ออกความเห็น ได้แย้งกันอย่างมีเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรภายนอกชุมชน

๕. ชุมชนทุกชุมชนควรให้ความสำคัญและมุ่งมั่นกับการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชุมชน การพัฒนาทรัพยากรบุคคลควรให้ความสำคัญทั้งคนในรุ่นปัจจุบัน และคนรุ่นใหม่ที่จะเข้าไปรับผิดชอบการบริหารจัดการชุมชนในอนาคตและควรดำเนินการในทุกระดับไม่ว่าจะเป็นระดับผู้นำชุมชนและสมาชิกของชุมชนเพื่อการสร้างจิตสำนึกและสร้างความตระหนักให้สมาชิกของชุมชนคำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนโดยรวม ซึ่งนับเป็นปัจจัยสำคัญที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชนและเกิดความต่อเนื่องในการบริหารจัดการชุมชน

๖. สิ่งที่ยังคงภาครัฐและองค์กรทางการเมืองควรคำนึงถึงคือควรหลีกเลี่ยงการนำนโยบายหรือกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดโดยส่วนราชการหรือองค์กรทางการเมืองให้ชุมชนดำเนินการโดยไม่ได้ศึกษาความต้องการหรือปัญหาของชุมชนก่อน ทั้งนี้เพราะชุมชนแต่ละชุมชนมี “ทุนทางสังคม” ที่แตกต่างกัน นโยบาย แผนงานหรือกิจกรรมที่ดำเนินการได้ผลในชุมชนหนึ่งอาจไม่ประสบความสำเร็จในอีกชุมชนหนึ่ง การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนไม่สามารถดำเนินงานในรูปของการ “จัดตั้ง” การลอกเลียนแบบ การใช้สูตรสำเร็จ หรือ “พิมพ์เขียว” ที่ลอกเลียนแบบมาจากที่อื่น ทั้งนี้เพราะวิถีชีวิต บริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนแต่ละแห่งมีความหลากหลาย มีเอกลักษณ์ และมีความเป็นเอกเทศที่ไม่เหมือนกัน จึงไม่สามารถลอกเลียนแบบ หรือนำความสำเร็จที่เกิดขึ้นในชุมชนหนึ่งมาลอกเลียนเพื่อใช้กับอีกชุมชนหนึ่งได้ การแก้ปัญหาและการบริหารงานชุมชนต้องเกิดจากความรู้อย่างจริงและความเข้าใจที่ถ่องแท้เกี่ยวกับชุมชน

๓. ผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนเป็นตัวจักรสำคัญในการพัฒนาชุมชน การนำแนวคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นความคิดริเริ่มจากองค์กรอื่นนอก ชุมชนมาใช้ในชุมชนควรดำเนินการในรูปของการ “คัดสรร” สิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับทุนทางสังคมและเงื่อนไขต่างๆ ของชุมชน ผู้นำ ชุมชนและคณะกรรมการของชุมชนจะต้องมีความเป็นตัวของตัวเองและมีความ เชื่อมมั่นในการที่จะปฏิเสธสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับชุมชน และไม่ควรถือความสำคัญกับ ทุนทางวัตถุมากกว่าทุนทางสังคมที่ชุมชนของตนต้องการ

๔. ชุมชนแต่ละแห่งไม่สามารถดำรงอยู่อย่างเป็นเอกเทศโดยไม่พึ่งพาอาศัย องค์กรอื่นๆ นอกชุมชน ดังนั้น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กร อื่นๆ นอกชุมชน ไม่ว่าจะเป็นองค์กรภาครัฐ องค์กรอิสระ องค์กรธุรกิจเอกชน หรือแม้แต่ชุมชนอื่นๆ โดยเฉพาะชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการชุมชนจำเป็นต้อง ส่งเสริมและพัฒนา

บรรณานุกรม

- กรุงเทพมหานคร. **จากเทศบาลสู่กรุงเทพมหานคร**. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๒.
- กรุงเทพมหานคร, เขตวัฒนา. **ข้อมูลชุมชนในพื้นที่เขตวัฒนา**. ๒๕๔๘.
- กองวิชาการและแผน สำนักงานพัฒนาชุมชน กรุงเทพมหานคร. **ข้อมูลชุมชน กรุงเทพมหานคร**. ๒๕๔๔.
- กาญจนา แก้วเทพ. **มองสื่อใหม่ มองสังคมใหม่**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๓.
- ชูชัย ศุภวงศ์. **แนวคิด พัฒนาการและข้อพิจารณาเกี่ยวกับประชาสังคมไทย. ใน รวมบทความชุดประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๔๑.
- ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล. **กระบวนการเป็นเมืองกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเทศไทยกำลังพัฒนา**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๓๔.
- ธีรยุทธ บุญมี. **ประชาสังคม**. กรุงเทพฯ: สายธาร. ๒๕๔๗.
- บรรจง บินกาชัน. **อิสลาม สังคมแห่งชีวิต**. กรุงเทพฯ: ออฟเซท เพรส. ๒๕๔๘.
- ประไพพิศ โอบารวัฒน์. **กระบวนการเกิดจิตสำนึกสาธารณะของชุมชนบางลำพู**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์ และสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีการศึกษา ๒๕๔๘.
- วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. **ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจอิสลาม ชุด “การคำนวณชะกาต ธูริกจืออมทรัพย์อิสลามและการจัดการ”** กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน). ๒๕๔๗.
- วิภาส ปรัชญาภรณ์. **สรุปการสัมภาษณ์หัวข้อ “พรมแดนความรู้มานุษยวิทยากับการศึกษารัฐ ความทรงจำ พื้นที่สาธารณะ ศิลปะ คติชน และการเขียนงานชาติพันธุ์” ระหว่างวันที่ ๒๓-๒๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ (ออนไลน์)**. แหล่งที่มา: www.midnighttuniv.org/midculture44/newpage5.html (๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗).

ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. สายสกุลสุลต่านสุไลมาน ใน **มุสลิมในประเทศไทย**, ประยูรศักดิ์
ชลาายนเดชะ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ: โครงการหอสมุดกลางอิสลาม
สายสกุลสุลต่านสุไลมาน, ๒๕๒๙.

สนิท สมัครการ. มีเงินกินขวาน้อง มีทองกินบัวพี่. ใน **ระบบครอบครัวและเครือญาติ
ของไทย**. กรุงเทพฯ, บรรณกิจเทรตติ้ง, ๒๕๑๙.

สร้อย เพชรรักษ์. **บทบาทผู้นำชุมชนมุสลิมในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาชุมชนสุเหร่า
บ้านดอน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา.
มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒.

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, **สำนักแผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
ระหว่างระยะเวลา พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๐๙**. ๒๕๐๓.

อริยา อรุณินท์. **การจัดการกิจกรรมสาธารณะบนถนนสาธารณะ: บทวิพากษ์
ถนนคนเดินและนโยบายการใช้พื้นที่ถนน กรณีศึกษาในกรุงเทพมหานคร.
(ออนไลน์)** แหล่งที่มา: www.land.arch.chula.ac.th/pdf/sarasatre6.pdf
(๑๕ มกราคม ๒๕๕๗).